

Oğuzcanın Anadolu'da Yazı Dili Olma Sürecine Dair Düşünceler

Leylâ Karahan *

Özet:

Her yazı dili, bir ağız etrafında teşekkül eder. Bu ağız, yazı dilinin meydana geldiği kültür merkezinde konuşulan ağız olmalıdır. Oğuzcanın Anadolu'da yazı dili olma sürecinde hangi ağız veya ağızların etkili olduğu meselesi, Türkolojinin tartışılan konularından biridir. Eski Anadolu Türkçesi ile bugünkü ağızlar arasında yapılan karşılaştırmalar, bazı ağızları işaret etse de bunların tarihi verilerle desteklenmesi gerekir. Bu yazıda, konuyla ilgili çeşitli ihtimaller üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: *yazı dili, ağız, Oğuzca, Eski Anadolu Türkçesi*

Views on Oghuz Language's Process of Becoming a Written Language in Anatolia

Abstract:

Every written language takes shape around a dialect. This dialect should be the dialect spoken within the cultural center where the written language came into being. The issue of which dialect or dialects had a role during the process in which the Oghuz language became a written language is one of the most debated issues in Turkology. Although comparisons made between the ancient Anatolian Turkish and the current dialects point to some dialects, these should be supported with some historical data. In this paper, various probabilities about these subjects will be underlined.

Key words: *written language, dialect, Oghuz language, Ancient Anatolian Turkish*

2000 yılında Çeşme'de yapılan Türk Dili Kurultayı'nda sunduğum bildiriye Oğuzcanın Anadolu'da yazı dili olma sürecinde hangi ağız veya ağızların etkili olabileceği hususunda düşüncelerimi belirtmişim (Karahan 2000). Aradan geçen zaman içinde konuyla ilgili yeni araştırmalar yayımlandı. Eski Anadolu Türkçesi metinlerindeki standart dışı özellikler tespit edilerek yazı dilindeki ağız izleri gösterildi; bugünkü Türkiye Türkçesi ağızlarıyla Eski Anadolu Türkçesi arasındaki paralellikler incelendi. Bütün bu çalışmalar, sorunun çözümü yolunda çok ciddi katkılardır. Ancak Oğuzca temelli Anadolu Türk yazı dilinin oluşumunda

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. leylakarahan@yahoo.com

rol oynayan imtiyazlı ağız veya ağızlar sorunu, hâlâ Türkolojinin gündemindeki önemini koruyor.

Oğuzcaya dayalı yazı dilinin Anadolu dışında mı, Anadolu’da mı teşekkül ettiği hususu tartışmalıdır. Ancak teşekkül ettiği yer, bu yazı dilinin bir Oğuz ağzına dayandığı gerçeğini değiştirmez. Eğer yazı dili Anadolu dışında meydana gelmişse, Anadolu’daki ilk eserlerin hangi kültür merkezinde -Konya, Kırşehir, Amasya, Tokat vs.- yazıldığı ağız-yazı dili ilişkisi bakımından önemli değildir. Çünkü zaten var olan yazı dilinin, kültür merkezinin ağzı ile aynı olması beklenemez. Olsa olsa zaman içinde yazı dili, o kültür merkezinde konuşulan ağızdan beslenmiş olabilir. Anadolu dışında yazı diline kaynaklık eden ağzın konuşurlarının da Anadolu’da nereye yurt tuttuklarının -yazı dili daha önce meydana geldiği için- artık bir önemi yoktur. Ama yazı dili Anadolu’da meydana gelmişse o zaman kaynak ağzı Anadolu’da aramak anlamlı olabilir. Bu ağız, yazı dilinin meydana geldiği kültür merkezinde konuşulan ağız olmalıdır.

Karışık dilli adı verilen ve telif tarihi, telif yeri bilinmeyen bazı eserler, Oğuzca dışı özellikler taşımalarından dolayı Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi arasında geçiş dönemi eserleri kabul edilmiş ve bu kabul, Oğuzcanın yazı dili olarak Anadolu dışında teşekkül etmeye başladığı şeklindeki bir görüşü de beraberinde getirmiştir (bkz. Mansuroğlu 1951; Arat 1960; Korkmaz 2007; Canpolat 1967). Ancak bu görüş, yeni çalışmalarla önemini kaybetmiş gibi görünmektedir. Karışık dilli eserlerin en eskilerinden biri, Behcetü’l-Hadaik’tir. 1303 istinsah tarihli Bursa nüshası, eserin telif tarihini en az 13. yüzyıla götürüyor. Canpolat, TDAY-Belleten 1967’deki makalesinde eserin bir geçiş dönemi eseri olduğunu ileri sürmüştü (1967: 174). Bu tür eserler sadece 13. yüzyılda görülseydi, bu görüş ikna edici olabilirdi. Ancak aynı nitelikteki eserlerin, daha sonraki yüzyıllarda da görülmesi, bu düşüncüyü zayıflatmaktadır. Nitekim Canpolat 1995 yılında yazdığı makalede ilk görüşünden vazgeçmiş, eserin Eski Anadolu Türkçesinin yazı dili olarak teşekkülü sırasında ana dili Kıpçakça olan, ama Oğuzcayı da iyi bilen biri tarafından Mısır Kıpçakçasından aktarıldığı sonucuna ulaşmıştır (Canpolat 1995: 52).¹ Şinasi Tekin, Oğuzca dışı özelliklerin 12. yüzyılın sonu ile 13. yüzyılın başlarında Türkistan’dan Anadolu’ya gelen din adamlarının Anadolu halkı için Oğuzca kaleme aldıkları eserlerine, kendi ana dilleri olan Orta Asya Türkçesi özelliklerini bilerek veya bilmeyerek katmalarından kaynaklandığını belirtir ve “geçiş dönemi” görüşüne karşı çıkar (Tekin 2000: 166). Anadolu Türk yazı dili, devamlılığı olan bir yazı dili olsaydı, herhâlde 13. ve 14. yüzyıl müellifleri, Türkçeye kimsenin bakmadığından, Türkçenin yetersizliğinden bu kadar şikâyet etmezlerdi. Onların bu yakınmaları, yeni teşekkül etmiş bir yazı dilinin yerleşme, kendini kabul ettirme,

¹ 1343 tarihli Feraiz kitabı da böyle bir eserdir. Şinasi Tekin, müellif Fakih Yakut Arslan’ı, eserin dilinden hareketle Oğuz dil bölgesi dışından gelmiş ve Oğuzcayı sonradan öğrenmiş bir Türk bilgini kabul eder; aynı dönemdeki Sultan Veled’in, Yunus Emre’nin, Ahmet Fakih’in, Âşık Paşa’nın “katıksız Oğuzca”sına dikkat çeker (Tekin 1974: 67-68).

yaygınlaşma çabalarını gösteriyor olmalıdır. Bu bildiride yazı dili-ağız ilişkisini, yazı dilinin Anadolu’da teşekkül ettiği görüşünden hareketle değerlendirmek istiyorum.

Her yazı dilinin bir kaynak ağızdan yola çıktığı, başka ağızlarla beslendiği, başka lehçe ve dillerden etkilendiği, dil biliminin genel kabullerinden biridir. Anadolu’da Oğuzca temelli yazı dilinin oluşumunda da böyle bir ağzın olması tabiidir. Bu ağzın belirlenebilmesi için ilk eserlere ihtiyaç vardır. Anadolu’da Türk yazı dilinin bilinen en eski eserleri 13. yüzyıla aittir. 11. yüzyıl ortalarından 13. yüzyıl ortalarına kadar olan yaklaşık iki yüz yıllık zaman diliminde Anadolu’da yazılmış herhangi bir Oğuzca eser bugüne kadar bulunamamıştır. Bu dönemde ya yazı dili henüz teşekkül etmemiştir ya da dönemi temsil eden eserler kaybolmuştur. Ercilasun, 11. ve 12. yüzyıllardaki boşluğu, Türklerin henüz nüfus bakımından az olmasına ve Anadolu’daki tutunma çabalarına bağlar. Ona göre Cengiz’in Batı’ya akınıyla Anadolu’da Türk nüfusu ancak 13. yüzyıldan itibaren yeni bir yazı dili ihtiyacını ortaya çıkaracak yoğunluğa ulaşmıştır (Ercilasun 1988: 43-44). 13. yüzyıl için adı zikredilen pek az müellif vardır. Çarhname ve Kitabu Evsâf-ı Mesâdici’ş-Şerîfe yazarı Ahmet Fakih, 13. yüzyıl şairi kabul edilse de (Mansuroğlu 1956: 1-2) bu bilgi tartışmalıdır.² Amasyalı Hekim Bereket’in Tuhfe-i Mübarizi adlı tıp eseri, eserin takdim edildiği Danişmentli emiri Halifet Alp Gazi’nin 1209 tarihli medrese kitabesinden hareketle 13. yüzyılın ilk yarısına yerleştirilmektedir. Ancak bu eserle ilgili de zaman ve yer tartışması vardır³ (Tekindağ 1971: 138). Önceleri 13. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu sarayına intisap etmiş Horasanlı bir şair olduğu belirtilen Hoca Dehhani’nin (Mansuroğlu 1947: 4), 14. yüzyıl şairi olduğu Ömer Faruk Akün tarafından ortaya konmuştur (Akün; TDVİA, 393). Sultan Veled’in Divan’ı, İbtidaname’si ve Rebabname’sindeki Türkçe beyitler, 13. yüzyıl Türkçesini temsil etmektedir. Mansuroğlu, İbtidaname’nin Muhammed bin İshak bin İbrahim yazmasının istinsah tarihini 1297 (H. 697), Türkçe Divanının Nizameddin nüshasını 1294 (H. 694) olarak verir (Mansuroğlu 1946-47:13-14). İstinsah tarihlerinin bilinmesi ve bu tarihlerin müellifin yaşadığı dönemle örtüşmesi, eserlerin müellifin dilini, dolayısıyla 13. yüzyılın dilini yansıttığını gösterir. Sadece bu eserlerin varlığı bile Anadolu’da bu yüzyılda Oğuzcanın yazı dili olduğunun delilidir.

O hâlde 13 ve 14. yüzyılı temsil eden Sultan Veled, Yunus Emre, Dehhani, Ahmet Fakih, Âşık Paşa, Gülşehri, Şeyyat Hamza ve diğerlerinin eserleri ile müellifleri bilinmeyen bazı eserler, ilk veya en eski olmalarından dolayı yazı dili-ağız ilişkisi ile ilgili değerlendirmeler için önemlidir.

² Mansuroğlu, Eflaki’nin (ölm. 1342) Menakübü’l-Arifin’inde verilen bilgiye dayanarak Ahmet Fakih’in ölümünün 1252’den önce olabileceğini ifade eder (Mansuroğlu 1956: 1). Sertkaya ise eserlerin dilinden hareketle Ahmet Fakih’in 14. yüzyılın ikinci yarısında veya 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olabileceği görüşündedir (Sertkaya 2007: 146).

³ Eserin telif ve istinsah tarihi bilinmiyor. Koman’a göre Aydınoglu Mehmet Bey adına tercüme edilmiştir. Bu bey adına tercüme edilen Kısas-ı Enbiya ve Tezkiretü’l-Enbiya mukaddimleri ile Tuhfe-i Mübarizi’nin mukaddimleri arasında benzerlik vardır (Erdağı 2000: 6; Koman 1955: 701).

Eski Anadolu Türkçesinin bu ilk veya en eski eserleri, teorik olarak iki bakımdan önemlidir. Birincisi, ilk eserlerde imla henüz gelenekselleşmemiştir. İmlaları büyük ölçüde döneminin fonetik yapısını yansıtır. Guzev ve Deniz-Yılmaz, Eski Anadolu Türkçesinin, gelişmenin en erken safhalarında bulunan henüz kalıplaşmamış bir imla ile yazıldığına, bu sebeple dilin fonetik yapısını açık bir şekilde gösterdiğine işaret ederler (Guzev, Deniz-Yılmaz 1999: 412).⁴ Zamanla kalıplaşan imla, artık dilin gerçek fonetik değerini yansıtamaz olacaktır. Kartallıoğlu'nun "Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni" adlı karşılaştırmalı çalışmasındaki örneklerden, 16. yüzyıldan itibaren imlanın artık dilin ses değerlerini tam olarak yansıtmadığı (Kartallıoğlu 2011); 15. ve 17. yüzyıla ait Lâtin, Kiril, Yunan alfabeleriyle yazılmış metinlerden (Brendemoen: 1977-1979) ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi üzerine yapılan fonolojik araştırmalardan (Duman: 1995, Develi: 1995) Osmanlı imlasının zaman içinde nasıl kalıplaştığı anlaşılmaktadır.

İlk eserlerin ikinci önemi, bunların kaynak ağzın özelliklerini en iyi taşıyan eserler olmasıdır. Yazı dili henüz kuruluş aşamasında olduğu için ağız, kimliğini tam anlamıyla kaybetmemiştir. Böyle bir eser, araştırmacıya daha güvenilir bir malzeme sunabilir. Kaynak ağzın, bir müddet sonra kültür merkezlerinin homojen olmayan nüfus yapısı, kültürel ve ekonomik ilişkiler, sosyal ve siyasi olaylar, zaman vb. sebeplerden dolayı ve başka ağız, lehçe ve dillerin etkisiyle kimliğinden uzaklaşması kaçınılmazdır. Bu durumda kaynak ağzı ve özelliklerini belirlemek, artık mümkün değildir. İstanbul ağzını yakın bir örnek olarak verebiliriz. İstanbul ağzı, bugünkü yazı dilimize temel teşkil etse de yazı dilimiz artık İstanbul ağzını temsil etmemektedir.

İlk eserler, taşıdıkları özelliklerle bir taraftan yazı dilinin kaynağını belirlemeye yardımcı olurlarken bir taraftan da henüz standartlaşmamış yapıları ile sorunun çözümünü zorlaştırırlar. Her yazı dilinin bir standartlaşma süreci vardır. Sürecin kısıtlılığı veya uzunluğunu, dil dışı faktörler belirler. Anadolu'da birden fazla siyasi otoritenin varlığı, coğrafyanın genişliği, nüfus hareketliliği vb. sebeplerden dolayı bu süreç iki yüz yıldan fazla sürmüştür. Dönemin eserlerindeki standart dışı özellikler, -istinsah hatası dışındakiler-müellif veya müstensih'e ait farklı bir ağzı işaret etmektedir⁵. Kaynak ağzı temsil eden özellikler ise bütün eserlerde ortaktır. Nitekim Develi'nin 13-15. yüzyıl eserleri üzerinde fonolojik ölçütlerden hareketle yaptığı araştırmada, sadece bazı eserlerde rastlanan özellikler dışarıda tutularak Eski Anadolu Türkçesi eserlerinin hepsinde görülen standart özellikler tespit edilmiştir. Develi'ye göre kelime başında ve ilk hecede *i* veya kapalı *e*, dil uyumu,

⁴ Yine de Arap alfabesinin bazı sesleri karşılamadaki yetersizliği, belki Uygur imlasının etkisi, konuya ihtiyatla yaklaşmayı gerekli kılmaktadır.

⁵ Gülsevin 2010'da Eski Anadolu Türkçesi metinlerindeki ağız özelliklerini belirlemede hangi yöntemlerin kullanılabileceği tartışılmaktadır. Gülsevin'e göre standartlaşmış veya standartlaşmak üzere olan özellikler belirlenmeli, ikili şekiller sınıflandırılmalı, Eski Anadolu Türkçesinde olup da bugün ağızlarda yaşamayan şekiller tespit edilmelidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gülsevin 2010: 193-205.

ünlü yuvarlaklaşması, ince ünlüler yanında $t > d$ değişmesi, kelime başında $b > m$ değişikliğinin olmaması, kelime başında $b > v$ değişmesi, Eski Anadolu Türkçesinin standart özellikleridir (Develi 2008: 214-215). Kuruluş aşamasındaki bir yazı dilinin standart kabul edilen özellikleri, büyük ölçüde kaynak ağzın da özellikleridir. Bunların bugün Anadolu'da hangi ağızlarda korunduğunun tespiti, Eski Anadolu Türkçesi yazı dilinin oluşumundaki kaynak ağza bizi biraz daha yaklaştıracaktır.

2000 yılında sunduğum bildiride ben de dil uyumu, ünlü yuvarlaklaşması ve - Develi'den farklı olarak- h ünsüzünün bugünkü ağız coğrafyasındaki dağılımından hareketle yazı dili-ağız ilişkisi konusunda bir değerlendirme yapmıştım. Dil uyumu, aslında Türkçenin temel özelliklerinden biridir. İç Anadolu, Ege, Akdeniz, Marmara, Orta ve Batı Karadeniz Bölgelerini içine alan coğrafyada kuvvetli bir dil uyumu vardır. Eski Anadolu Türkçesi ile zikredilen coğrafyalardaki ağızlar arasında bu bakımdan bir benzerlik vardır. Dil uyumunun olduğu bu ağızlarda, Develi'nin diğer ölçütleri olan ilk hecede i veya kapalı e , kelime başında $b > m$ değişmesinin olmaması, kelime başında $b > v$ ve ince ünlüler yanında $t > d$ değişmesi özellikleri de bulunmaktadır. Bu ölçütlerin bugünkü Türkiye Türkçesi ağızlarında gösterdiği dağılım, bizi geniş bir Anadolu coğrafyasıyla karşı karşıya bırakmakta, böylece sorunun çözümü zorlaşmaktadır. Kaynak ağza yaklaşmak için bu geniş coğrafyanın daraltılması gerekir. Coğrafyayı daraltmada işe en fazla yarayacak ölçütün, Develi'nin standart olarak kabul ettiği, benim de daha önceki çalışmamda kullandığım ünlü yuvarlaklaşması olayı olduğunu düşünüyorum.

Ünlü yuvarlaklaşması olayı, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliğidir. İlk eserlerde geçen *benüm*, *ayttum*, *kişiniñ*, *datlu*, *sensüz* (Mansuroğlu 1958: 84, 93, 97), *virdüüm*, *başuma* (Mansuroğlu 1947: 9), *nefesümüzi*, *nedelüm*, *kulagundan* (Mansuroğlu 1956: 12) gibi örneklerde de görüldüğü gibi belirli bazı eklerde sistemli bir ünlü yuvarlaklaşması vardır. Demek ki yazı diline kaynaklık eden Oğuz ağzı, bazı eklerdeki ünlüleri yuvarlaklaştırmaktadır. Ünlü yuvarlaklaşmaları, bugün Marmara, İç Anadolu, Orta ve Batı Karadeniz Bölgelerinde yer alan Amasya, Tokat, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Giresun, Bartın, Bolu, Ankara, Çorum, Çankırı, Malatya, Sivas ve Yozgat illeri içindeki bazı ağızların da belirleyici özelliklerindedir⁶ (Karahan, 1996: 16, 17, 125).

Dil dışı faktörleri (siyasi, sosyal, ekonomik, etnik vb.) dikkate almadan sadece fonetik ölçütlere dayalı olarak yapılan bu karşılaştırma, Anadolu Türk yazı dilinin kaynağını bu ağızlara (Amasya, Tokat, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Giresun, Bartın, Bolu, Ankara, Çorum, Çankırı, Malatya, Sivas ve Yozgat illeri içindeki bazı ağızlar) bağlamaktadır. Karşılaştırmayı zayıflatan tek fonetik özellik, düz ünlülü bazı eklerin sebep olduğu (*teklük 3. şahıs iyelik eki*, *öğrenilen geçmiş zaman eki*, *belirtme eki*, *teklük 3. şahıs görülen geçmiş*

⁶ Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ağızlarındaki ünlü yuvarlaklaşmaları, bu ağızlarda dil uyumu olmadığı için dikkate alınmadı.

zaman eki ve diğer bazı ekler) dudak uyumsuzluğudur. Anadolu dışındaki Türk yazı dilinde de aynı uyumsuzluk vardır. Oğuzca'yı yazı dili yapan şehirli Oğuzlar, muhtemelen Anadolu'ya gelmeden önce tanıdıkları bu yazı dilinin imlasını Anadolu'da da devam ettirdiler.⁷

İki ölçüte dayalı olarak Eski Anadolu Türkçesi ile Anadolu ağızları arasında yapılan bu karşılaştırmanın işaret ettiği ağız bölgeleri içinde, ilk eserlerin yazıldığı Konya ve Kırşehir yoktur. Yani karşılaştırma sonuçları bilinen tarihî gerçeklerle örtüşmemektedir.

Karşılaştırma sonuçları, iki ihtimale işaret eder:

Birinci ihtimal; ilk eserler, Konya ve Kırşehir dışında yazılmıştır. Ancak Konya'nın Anadolu Selçuklularının başkenti ve kültür merkezi olması, bu ihtimali aykırı hâle getirmektedir. Bu noktada siyasi tarihin, tarihî coğrafyanın, kültür tarihinin verilerine ihtiyaç vardır. 12. yüzyıl Anadolu'su hakkında bilinenler, sadece kitabelerle ve Bizans ve Arap tarihçilerinin verdikleri bilgilerle sınırlıdır. Buna rağmen 12. ve 13. yüzyılda Anadolu'da kültürel faaliyetlerin yoğun olduğu birden fazla siyasi otorite merkezinin varlığı biliniyor. Tarihî kayıtlara göre 11. yüzyıl sonlarından itibaren Danişmendlilerin hâkimiyet sahasında bulunan Amasya, Niksar, Tokat, Sivas, Kayseri, Çorum ve Malatya dönemin önemli merkezleridir (Turan 2013: 143). Yine tarihî kayıtlara göre ilk medreseler Danişmendli topraklarında açılmış, ilk ilmî, fikrî ve kültürel faaliyetler buralarda başlamıştır (Bayram 2005: 138). 12. yüzyıl sonlarında Kılıç Arslan'ın oğulları tarafından Konya'ya bağlı olarak idare edilen Kayseri, Amasya, Sivas, Tokat, Malatya, Ankara, Kastamonu, Çankırı gibi kentlerin birer kültür ve sanat merkezi olduğu, hatta başkentleri Konya olan Selçuklu sultanlarının Kayseri ve Sivas'ı da birer başkent gibi kullandıkları, zaman zaman buralarda oturdukları tarihî kaynaklarda kaydedilmektedir (Turan 2013: 242-243; Akdağ 1999:75). Anadolu'daki Selçuklu kentleşmesi üzerine çalışan Özcan, vakâyî-nâme ve vakıf-nâme kayıtlarına dayanarak yaptığı araştırmada Konya ve Kırşehir yanında Sivas ve Kayseri'nin de Anadolu'nun en gelişmiş merkezleri olduğunu belirtir. Aynı çalışmada bunlardan başka Sultan I. Alâaddin Keykubad'ın cami, kervansaray, medrese ve hankâhlarla donattığı Malatya, Sivas, Tokat, Niksar, Amasya, Kastamonu, Ankara gibi kentlerin öneminden söz edilir (Özcan 2006: 29, 46). Bir Arap tarihçinin 13. yüzyıl ortasında Kastamonu'dan "Türkmenlerin başkenti" diye söz etmesi ilgi çekicidir (Cahen 2000: 210). 12. ve 13. yüzyılda sultanlara ve emirlere sunulmuş Arapça, Farsça tasavvufî ve felsefî eserlerin, tabirnamelerin, tarihlerin, astronomi ve tıbbî eserlerin varlığı, adı geçen bu kentlerdeki ilmî ve kültürel faaliyetin canlılığını göstermesi açısından önem taşır (Yavuz 2003: 7-21). Bütün bu bilgilere rağmen ilk eserlerin Konya ve Kırşehir dışında yazılmış olabileceği

⁷ Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgesi ağızlarında böyle uyumsuzluklar yaygındır. Ancak damak n'sinin duyulmaması, dil uyumunun zayıflığı gibi sebeplerden dolayı bu ağızları Eski Anadolu Türkçesi ile ilişkilendirmek doğru değildir.

şeklindeki bir görüş, şimdilik bu kentlerin dışında yazılmış bir 12.-13. yüzyıl eseri bulununcaya kadar ihtimal olarak kalmaya devam edecektir.

İkinci ihtimal; ilk eserler, Konya ve Kırşehir’de yazılmıştır. Çünkü Sultan Veled, Hoca Dehhanî, Ahmet Fakih Konya’da; Âşık Paşa ve Gülşehrî Kırşehir’de eser vermiştir. Ancak buralarda yazılan eserler, bugünkü Konya ve Kırşehir ağzıyla değil o günkü Konya ve Kırşehir ağzıyla yazılmıştır. Yani Konya ve Kırşehir’in o günkü nüfus yapısı ile bugünkü aynı değildir. Siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerle ortaya çıkan göçler dolayısıyla her iki kentin nüfus yapısı zamanla değişmiş, dolayısıyla yazı diline kaynaklık eden ağız da kaybolmuştur⁸. Her iki kentin tarihi, bu düşüncüyü destekleyecek bilgilerle doludur. Anadolu’daki pek çok kent gibi 13. yüzyılın Kırşehir ve Konya’sı da ekonomik sebeplerle ortaya çıkan nüfus hareketliliğinden, isyanlardan, savaşlardan, Osmanlı’nın zorunlu iskân politikasından etkilenmiştir. Karamanoğulları-Osmanlı mücadeleleri sırasında Konya’nın zorunlu göçlere tabi olduğu (Konyalı 1964: 108), 16. yüzyıldan sonra Halep, Şam ve Rakka bölgeleri arasında cereyan eden göçlerin Kırşehir ve yöresini nüfus yapısı bakımından etkilediği (Günşen 1997: 21), 18. yüzyılda iskân politikaları çerçevesinde Kırşehir ve Konya’ya, Bozulus Türkmenlerinden bazı cemaatlerin yerleştirildiği (Halaçoğlu 1988: 104, 127-130), kaynaklarda zikredilen nüfus hareketliliklerinden sadece birkaçıdır. Bu ikinci ihtimal şimdilik diğerinden daha kuvvetli görünse de bulunacak yeni bir eser, yeni bir belge yorum ve değerlendirmelerin yönünü değiştirebilecektir.

Burada bir benzerliğe de işaret etmek istiyorum. Bilindiği üzere 14. yüzyıl Harezmi sahası metinlerinde görülen ünlü yuvarlaklaşmaları, Oğuzcayla ilişkilendirilir. Eski Anadolu Türkçesi için de ünlü yuvarlaklaşmaları karakteristiktir. Her iki yazı dili arasındaki bu benzerlik, etnik bir ortaklığı, bir boy ortaklığını akla getiriyor. Oğuz boylarının hepsinin farklı ağızlara sahip olduğu, bugün Anadolu’daki ağız çeşitliliğinden anlaşılmaktadır. Belki de Anadolu’daki yazı diline kaynaklık eden Oğuz ağzı ile Harezmi’deki yazı dilini etkileyen Oğuz ağzı aynıydı ve bu ağzı konuşan Oğuzlar aynı boya mensuptular. Konuyla ilgili yapılacak değerlendirmelerde bu benzerliği göz ardı etmemek gerektiğini düşünüyorum.

Anadolu Türk yazı dilinin -hangi bölgede teşekkül ederse etsin- Arapça ve Farsçayı iyi bilen, hatta Türkistan yazı geleneğinden haberdar olan şehirli Oğuzların ağzını temsil ettiği açıktır. Bu şehirlilerin bir kısmı, Cengiz istilasından sonra daha yoğun olmak üzere Türkistan’dan, İran ve Harezmi bölgesinden Anadolu’ya gelen âlim ve mutasavvıflardır. Aydın zümre, ortaya çıkan ihtiyaç doğrultusunda kendi Türkçesiyle eserler vermiş; böylece onların ağzı, yazı dili hâline gelmiştir.

Sonuç olarak, birçok bilinmeyen olduğu 12. ve 13. yüzyıl Anadolu’sunda Türk yazı dilinin oluşumuna hangi ağzın kaynaklık ettiği konusunda kesin bir hükme varmanın henüz

⁸ Erdem’in Konya ve Kırşehir’in etnik ve diyalektolojik yapısının tarih içinde değiştiğini anlatan yazısı için bkz. Erdem 2005: 56-65.

mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Yeni bilgi ve belgelerle bu konu her zaman tekrar tekrar gündeme gelecektir.

Türk dili tarihi için birinci derecede önemli olan Anadolu'da -Anadolu'nun neresinde olursa olsun- Arapça ve Farsçaya rağmen yeni bir Türk yazı dilinin doğuşudur. Bu sebeple de Sultan Veled, Hoca Dehhani, Ahmet Fakih, Gülşehri ve Âşık Paşa'nın, dolayısıyla Konya ve Kırşehir'in Türk dili tarihinde önemli bir yeri vardır.

KAYNAKLAR

- AKDAĞ, Mustafa (1999), *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Barış Kitabevi, Ankara.
- AKÜN, Ömer Faruk (1994), *Divan Edebiyatı*, TDV İslam Ansiklopedisi, 9. Cilt.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1960), *Anadolu'da Yazı Dilinin Tarihi İnkişafına Dair*, V. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 225-232.
- BAYRAM, M. (1987), *Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmî ve Fikrî Faaliyetler*, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, Tokat Valiliği Yayınları (Haz. S. Hayri Bolay - Mustafa Yazıcıoğlu), Ankara: 30-36.
- BAYRAM, M. (1989) *Selçuklular Zamanında Malatya'da İlmî ve Kültürel Faaliyetler ve Siyasî Boyutları*, III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, İnönü Üniversitesi Yayınları (Haz. Mehmet Yardımcı, Tahir Kutsi Makal), İstanbul: 66-74.
- BAYRAM, Mikail (2005), *Danışmend Oğulları'nın Dini ve Millî Siyaseti*, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 18 (Güz): 131-147.
- BRENDEMOEN, Bernt (1977-1979), *Labiyal Ünlü Uyumunun Gelişmesi Üzerine Bazı Notlar*, Türkiyat Mecmuası, XIX: 223-240.
- CAHEN, Claude (2000), *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- CANPOLAT, Mustafa (1968), *Behcetü'l-Hadâ'ik'in Dili Üzerine*, TDAY-Belleten 1967, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 165-175.
- CANPOLAT, Mustafa (1995), *Behcetü'l-Hadâ'ik Üzerine*, Belâk Bitig, Wiesbaden: 51-66.
- DEVELİ, Hayati (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DEVELİ, Hayati (2008), *Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması*, Turkish Studies, 3/3 (Bahar): 212-230.
- DUMAN, Musa (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (1996), *Batı Türkçesinin Doğuşu*, Uluslararası Türk Dili Kongresi (26 Eylül-3 Ekim 1988), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 39-45.
- ERDAĞI, Binnur (2000), *Tuhfe-i Mübarizi (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- ERDEM, Mehmet Dursun (2005), *Kırşehir ve Konya Ağızlarının Eski Anadolu Türkçesi Yazı Dilinin Oluşumuna Etkisi*, Karadeniz Araştırmaları, 8 (Kış): 56-65.

- GUZEV, Viktor G. - Özlem D. YILMAZ (1999), *Teorik Türk Dilbilimi Açısından Eski Anadolu Türkçesi'nin Özelliklerinin Kıymeti Üzerine*, Osmanlı, Kültür ve Sanat (Ed. Güler Eren), 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 412-417.
- GÜLSEVİN, Gürer (2010), *Yaşayan ve Tarihi Türkiye Türkçesi Ağzları*, Özel Kitaplar, İstanbul.
- GÜNŞEN, Ahmet (1997), *Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecinde Türk Boy, Soy, Oymak ve Cemaatleri ile Kırşehir*, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (1988), *18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leylâ (1996), *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leylâ (2007), *Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili -Ağız İlişkisi*, IV. Türk Dili Kurultayı, 24-29 Eylül 2000, Çeşme-İzmir, Bildiri Kitabı-I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 929-937.
- KARTALIOĞLU, Yavuz (2011), *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KOMAN, Mahmut Mesut (1955), *Tuhfe-i Mübârizi*, Bilgi Basım ve Yayınevi, İstanbul.
- KONYALI, İbrahim Hakkı (1964), *Âbideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Konya.
- KORKMAZ, Zeynep (2007), *Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar-III, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 151-157.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1946-1947), *Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının İlk Mahsulleri*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 1/1: 9-25.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1947), *Anadolu Türkçesi (XIII. Asır)*, Dehhani ve Manzumeleri, İstanbul.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1951), *Anadolu'da Yazı Dilinin Başlaması ve Gelişmesi*, İstanbul Üniversitesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi, VI/3, İstanbul: 215-229.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1956), *Ahmet Fakih, Çarhname*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÖZCAN, Koray (2006), *Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme (I)*, METUJFA, 2 (23:2): 21-61.
- SERTKAYA, Osman Fikri (2007), *Ahmet Fakih: Anadolu'da Türkçe Eser Veren Mutasavvıf Şair*, Uluslararası Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı, Bildiriler (3-4 Aralık 1999), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 141-154.
- TEKİN, Şinasi (1974), *1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde Olga-Bolga Sorunu*, TDAY-Belleten 1974, Türk Dil Kurumu Yayınları: 59-157.
- TEKİN, Şinasi (2000), *Timur Öncesinde Anadolu ile Orta Asya Türk Dünyası Arasındaki Kültür İlişkileri ve Güzide Kitabı'nın Tercüme Hikâyesi*, TDAY Belleten-2000, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 151-194.
- TEKİNDAĞ, M. C. Şehabeddin (1971), *İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde bulunan Türkçe Yazmalar Üzerinde Çalışmalar-I*, Türkiyat Mecmuası, XVI: 133-162.
- TURAN, Osman (2013), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları (1. Basım. 1971), İstanbul.
- YAVUZ, Mehmet (2003), *Anadolu Selçukluları Devrinin Arapça Yazan Önde Gelen Müellifleri*, Nüsha (Şarkiyat Araştırmaları Dergisi), XI, Ankara: 7-21.